

Прегледни рад

УДК: 338.483:711.28(497.11)

Планирање просторног развоја туризма на територији града Ваљева

Љубица Душков^{1*}

¹ Универзитет у Београду, Географски факултет

Сажетак: Планирање развоја туризма и његовог просторног размештаја представља важан сегмент просторног планирања. Сама чињеница да туризам може да активира остале привредне гране, а често и буде главни покретач развоја, говори о значају сектора туризма у поступку доношења планских решења. У раду је извршена валоризација природних и антропогених потенцијала развоја туризма града Ваљева, у циљу сагледавања постојећег стања и проблема који постоје у овој области. На основу тога, извршена је концепција просторног развоја туризма који би уз планске приоритете, дефинисане у Просторном плану општине, у будућности требало представљати једну од развојних компоненти читаве привреде планираног подручја.

Кључне речи: туризам, просторни план општине, валоризација, потенцијал, Ваљево

JEL класификација: L83

Planning of spatial development of tourism in the city of Valjevo

Abstract: Planning of tourism development and its spatial disposition represent an important segment of spatial planning. The very fact that tourism can activate other economic branches, and often can be the main development initiator, indicates the importance of the tourism sector in the process of making spatial planning decisions. The valorization of natural and antropogenic potential of tourism development of the city of Valjevo is presented in this paper in order to present an overview of the current situation and problems that exist in this area. On that basis, the concept of spatial development of tourism has been devised which, along with planning priorities defined in the Spatial plan of the municipality, in the future should be one of the developmental components of the entire economy of the planned area.

Key words: tourism, municipality spatial plan, valorization, potential, Valjevo

JEL Classification: L83

* ljubica.p88@gmail.com

** Рад представља резултате истраживања пројекта 176008 које финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије

1. Увод

Може се рећи да готово не постоји земља у свету, која у већој или мањој мери не развија домаћи или међународни туризам. Основна карактеристика савременог туризма је масовност, тј. велики број учесника у туристичким путовањима и посетама одређеној локацији. Међутим, његова масовност и велика распрострањеност данас утичу на потпуну трансформацију простора (Ђорђевић и др., 2014). Поред тога, битна одлика туризма као привредне гране је што омогућава активирање и интензивирање осталих привредних грана, као што су саобраћај, трговина, услуге развог типа (Шећеров, 2008). Из тог разлога, у просторном планирању туризам заузима битно место јер у великој мери може да утиче на подстицање развоја подручја, што је једна од главних циљева просторног планирања. Иако је по предмету специфично, просторно планирање туристичких подручја по садржају и методу није диференцирано од просторног планирања (у ширем значењу), па се у нашој земљи заснива на законским основама дефинисаним у Закону о планирању и изградњи („Службени гласник РС“, број 145/2014).

Туризам представља сложен, отворен систем који чини сет подсистема и социоекономских и природних односа и појава, насталих као резултат интеракције подсистема- носиоца понуде, посредника, привредних асоцијација и комора, јавног сектора, туриста, резидената, пратећих услуга (Зечевић, 2007). Туризам може да промени заједнице локалног становништва, позитивно или негативно (Fennel, 1999). Са једне стране, туризам ће пружити запослење, пораст нивоа учешћа у локалним дешавањима и одлучивању (Pretty, Hinne, 1999), могућност презентације обичаја и културе која до туристичког развоја није имала „критичну масу публике“, повећање средстава за очување споменика и традиције и демократизацију културе (Хацић, 2005).

Према Лугоњи (2014), добро управљен и регулисан развој туризма може да буде катализатор позитивних промена. Туризам може да активира механизме мултипликатора раста, фаворизујући, на пример, повећање запослености, директно или индиректно, чак и када тип и квалитет одговора запошљавања зависе не само од улагања, већ, пре свега, од осетљивости националних и локалних економија и локалних туристичких иницијатива у којима важну улогу играју социо-културни ниво места, од циљаних група туриста према којима је понуда упућена, од структуре простора и од услова животне средине (стр. 40).

Станковић (2003) истиче да просторно планирање туризма представља саставни део планова укупног развоја, и да су циљеви и задаци комплементарни са настојањима развоја земље као целине. Аутор такође истиче утврђивање броја, вредности и размештаја природних и антропогених туристичких вредности као прве задатке просторног планирања туризма.

Подручја која већ поседују природне и антропогене ресурсе имају основе и знатно веће шансе за развој туризма, док подручја која их немају, своју атрактивност морају подићи стварајући антропогене ресурсе (Шећеров, 2008). Због тога је идентификација, али и валоризација ових ресурса кључна и полазна основа развоја туризма датог подручја. Територија Републике Србије је изузетно богата и природним и антропогеним ресурсима, али њене туристичке атракције нису до сад довољно валоризоване из једноставног разлога што туризам никад није био озбиљна тема развојне политике Србије.

„Дакле, просторно планирање у туризму, као интегрални облик планирања који укључује социјалне и економске аспекте, све више постаје нужност и пракса у свету, на шта су указала и истраживања Светске туристичке организације. Због све

интензивнијег развоја масовног туризма и све већег броја земаља и регија које се укључују у туристичке токове, практично је немогуће препустити просторни развој и, уопште, развој туризма случају и стихији, на шта нас упозоравају и нека негативна искуства у појединим земљама и регијама, где је дошло до неконтролисаног бујања туризма и деградације животне средине” (Чомић, 1988).

2. Природни и антропогени потенцијали развоја туризма града Ваљева

Природни потенцијали развоја туризма града Ваљева представљају природно створене ресурсе. Међу њима издвајају се Ваљевске планине са посебно издвојеном планином Маљен и Дивчибарама, река Градац, Петничка пећина и Петничко језеро.

Ваљевске планине припадају високопланинским подручјима Централне Србије од националног значаја за развој туризма на планинским подручјима (Maksin i dr., 2011). *Планина Маљен, Дивчибаре* (756 мнв) праве су Ваљевске планине са правцем пружања запад-исток. Маљен је деценијама излетиште, летовалиште, одмаралиште, школа у природи, колевка прве модернизације сточарства, па и пољопривреде северозападне Србије. Нигде се на простору Подрињско-ваљевских планина толико не прожимају села, туристички објекти, колибишта-катуни, сточарство и туризам као на Маљену. Све те његове особености највише су дошле до изражаја на Дивчибарама, које су поодавно постале синоним ове питоме и лако доступне планине (www.divcibare.rs).

Дивчибаре су се развиле у планинско - туристичко место, погодно за викенд туризам, јер је близу Београда, Ваљева, Шапца, па и неких војвођанских градова. Због тога је у време процвата нашег туризма, почетком осамдесетих година, на њима саграђен низ смештајних објеката: одмаралишта, хотела, кућа за одмор или викендица, објеката за летњи и зимски одмор школске омладине. Надморска висина око 1000 метара, обиље воде, шуме и траве, врло лака проходност која омогућује шетње у свим правцима, релативно добре везе с околиним градовима, чине Дивчибаре све привлачнијим за туризам и рекреацију.

Предео изузетних одлика клисура реке Градац - Клисура реке Градац, са његовим изворним притокама, по изузетним одликама и по степену очуваности, припада изузетним природним вредностима Србије. Налази се јужно од Ваљева и чини десну притоку Колубаре. Богатство клисуре, у подземним облицима крашке ерозије, је изразито. Ни у много већим и познатијим клисурама Србије није забележен толики број пећина. Има их готово седамдесет, а још увек се откривају нове. Неке од тих пећина су импресивних димензија по величини подземних села и дужини простирања (Дегурићка пећина).

Споменик природе Петничка пећина - површине 8.10 ха, сврстана је у заштићена природна добра од великог значаја - II категорија, као јединствен спој геоморфолошких, хидролошких и археолошких обележја. Присутни су подземни крашки облици са специфичним и ретким хидролошким својствима и станиште различитих врста слепих мишева. На заштићеном простору споменика природе дозвољена су спелеолошка, хидролошка, фаунистичка и археолошка истраживања. Карактеристична је и по вгледима, који представљају „прозоре“ на таваницама пећина, које су ретка појава у пећинама. Уређена је за посету.

Петничко језеро - налази се у истоименом селу на 5км од Ваљева. Ово је мало језеро површине неколико хектара настало преграђивањем 2 мања потока са просечном дубином око 4м а највећом око 11м, која је сад прилично смањења због

вишегодишњег замуљивања. Обале су приступачне и због близине града доста је посећено. Рибљи фонд је за овако мало језеро прилично разноврстан и насељава га чак 17 врста рибе и то: шаран, сом, толстолобик, амур, бабушка, деверика, бодорка, белица, клен, сунчица, бандар, штука, буцов, скобаљ, цверглан, крупатица и гавчица.

Групи **антропогених потенцијала** припадају све оне творевине које својом атрактивношћу могу преузети улогу симбола Града и као такве, допринети развоју разних видова туризма (Шећеров, 2008). Значајније валоризирање антропогеног наслеђа у развоју урбаног туризма отпочело је почетком 20. века. Туристичка валоризација антропогеног наслеђа у градовима променила је економски однос према граду (Јерковић, 2009). За Ваљево су од антропогених потенцијала најважнији чаршија Тешњар, манастири, Бранковина, Народни Музеј, Модерна галерија итд.

Тешњар - стара, чаршија формирана још у турска времена и протеже се дуж десне обале Колубаре. Шетајући Тешњарем, пролазећи поред ниских бондручких грађевина, може се осетити дух оријенталне тржнице и пазарити у некој од радионица старих занатлија: воскара, сарача, грнчара, ткача, казанџија, али и предахнути у једном од кафића уклопљених у амбијент целе чаршије. Последњих година, захваљујући чињеници да је више филмова и серија снимано у Тешњару ова стара ваљевска чаршија постаје својеврсни национални филмски град.

Слика 1: Чаршија Тешњар у Ваљеву

Извор: (www.valjevo-turist.co.rs)

Манастири Ваљевског краја - представљају основ за развој верског туризма овог подручја. Сваке године долази велики број поклоника у неке од манастира Лелић, Боговађа, Пустиња (из XIII или XIV века), Манастир Ћелије, Јовања (са краја 15. и почетком 16. века) и манастир Докмир.

Истраживачка станица Петница – основана 1982. године у истоименом месту, на иницијативу групе младих истраживача, наставника и студената незадовољних постојећом праксом у образовању. То је била прва независна образовна организација у тадашњој Југославији. Упркос тешким друштвеним и економским приликама, а захваљујући подршци бројних предузећа, државних и локалних институција, ИС Петница је постала цењени центар иновативног образовања и професионално утемељеног подстицања младих талената, угледна у земљи и у свету. Од свог постанка, ИС Петница је успешно организовала преко 2500 разноврсних курсева, кампова и семинара на којима је учествовало више од 40,000 учесника. Како сваке године ИС посећује велики број ђака и студената, како из

земље тако и из иностранства, створена је могућност да ти млади људи бораве у Ваљевоу и упознају његове знаменитости.

Народни музеј Ваљево- основан 1951. године од стране Града Ваљево. Прва поставка новооснованог Музеја је била смештена у Муселимовом конаку, најстаријој згради у Ваљевоу, у чијем подруму су 1804. године били затворени ваљевски кнезови Илија Бирчанин и Алекса Ненадовић, пре него што су били посечени на обали Колубаре. У два наврата (2005. и 2008. године) добио плакету Михаило Валтровић, коју музејско друштво Србије додељује најбољој музејској установи у предходној години. У саставу Народног музеја постоји интерна музејска галерија у којој се годишње постави десетак разноврсних повремених тематских изложби са првенствено музејском тематиком.

Модерна галерија Ваљево - Модерна галерија Ваљево је од свог оснивања 1987. једна од водећих у Србији, са изложбама најрепрезентативнијих сликара 20. века. У њеној сталној поставци су презентирани радови еминентног сликара, академика Љубе Поповића, Ваљевца који живи и ради у Паризу. У програму тематских изложби галерије су заступљена дела сликара Медијале и сликара фантастичног правца као наследника Медијале. Галерија поседује и збирку радова сликара који су у њој излагали. Од оснивања па до 2011. године одржано је укупно 63 изложби.

Кула Ненадовић – Један од симбола града Ваљево. Подигнута је 1813. године, поред пута за Шабац, на самој ивици брда Кличевац. Подигао је Јаков Ненадовић уз помоћ сина Јеврема, да би се ту складиштила муниција за потребе устаника. Милош Обреновић је обновио 1836. јер је била запаљена 1815.године при поновном ослобођењу Ваљево. Данас је у потпуности реконструисана и заштићена, а убрзано се ради и на припреми адекватне музејске поставке која ће на прави начин асоцирати на значај и историјат овог симбола града.

Бранковина - по заслужним личностима, њиховим споменицима и задужбинама јединствена је просторна, културна и историјска целина. Постојбина је чувене породице Ненадовић, гроб чувене песникиње Десанке Максимовић. Иако се убраја међу најстарија села ваљевског краја, у српску историју улази током XVIII века, војевањем кнеза Алексе Ненадовића у аустро-турском рату. У Бранковини се налази Музеј школства, чика Љубин вајат, писарница, одржава манифестација "Дани малине".

Археолошко налазиште Аниште - налази се на ушћу Љига и Колубаре. Ту је у IV веку н.е било римско насеље и летња резиденција римског великодостојника. Становници Аништа су имали цркву са фрескама и водовод. Пронађене су фигуре римских божанстава Марса и Меркура.

Групи антропогених потенцијала припадају и **манифестације и културне атракције**. Манифестације могу да допринесу повећању обима туристичке потражње, посебно према природним и антропогеним вредностима туристичког места или региона (Илинчић, 2015), а у туристичкој индустрији могу ублажити сезоналност и значајно повећати приходе од туризма на локалном и националном нивоу (Вићентијевић, 2015). Културне атракције у свету постају кључна компонента у представљању атрактивности туристичке дестинације (Kim и др., 2007). Најзначајније манифестације које се одржавају у Ваљевоу су:

Тешњарске вечери се традиционално одржавају од 1987. године сваког августа, с тим да је током година манифестација све више почела са се премешта најпре на позорницу на Колубари, а потом у Кнез Милошеву улицу. Данас се програми Тешњарских вечери одвијају у целом граду. Манифестација обично траје од седам до десет дана и најчешће обухвата: изложбе лековитог биља, позоришне представе, наступе културно-уметничких друштава, концерте класичне, духовне, рок и народне музике, трибине, књижевне вечери, модне ревије, изложбе кућних

љубимаца, изложбе слика и фотографија, промоције, дегустације и избор најбоље ракије. Ово је сигурно најмасовнија манифестација, али њени садржаји зависе од новца и организације, а како је намењена "широким народним масама" нема неких података о посећености, ни заради. Сви се слажу да угоститељски објекти бележе највећу посећеност.

Десанкини мајски дани – Након смрти Десанке Максимовић, сваког 16. маја, одржавају се „Десанкини мајски разговори“, манифестација у организацији Задужбине и Подружнице "Десанка Максимовић" из Београда и Ваљева. Десанкини мајски разговори су манифестација чији се програм остварује у Београду, у Задужбини Десанке Маскимовић. У Ваљеву се одржава пригодан програм на Десанкином венцу-Ђачка реч Десанки Максимовић, пред „Спомеником песништва“. Програм се наставља у Бранковини полагањем цвећа и пригодним рецитаолом на гробу Десанке Максимовић. У оквиру манифестације додељује се награда Десанке Максимовић, а потом се одржава пригодан културни програм.

Дани гљива - Од оснивања Гљиварског друштва Ваљево, у његовој организацији се сваке прве недеље октобра на Дивчибарима одржава јединствена образовно-туристичка манифестација "Дани гљива на Ваљевским планинама". Тим поводом се сваке године окупи велики број учесника, активних и пасивних посетилаца. Ова манифестација се састоји од више, по природи разноврсних, а по теми сродних програма. Тако се организује пригодна, едукативна изложба свеже набраних, произведених и прерађених гљива. Поред гљива свих врста, посетиоци имају прилику да разгледају и пратеће изложбе са пропратном литературом, стручним часописима о гљивама, као и изложбе фотографија и дечијих цртежа. Један од сталних програма је округли сто на ком се говори о значају, заштити, правилном коришћењу гљива, лековитим својствима, отровности гљива, као и занимљивостима из света гљива. Поред округлог стола важан садржај сваког дана гљива су и веома корисна предавања која држе наши најеминентнији стручњаци.

Дани малине у Бранковини –Манифестација која се одржава од 1962. године у Бранковини. Данас је са знатно скромнијим садржајем него што је била пар деценија по оснивању, а сврха манифестације је промовисање малине и побољшања начина њеног узгоја. Након програма „Десанки у част“ додељује се признање најбољим произвођачима малине.

3. Анализа постојећег стања и проблеми развоја туризма града Ваљева

Град Ваљево, као и Ваљевски крај обилује бројним елементима туристичке понуде. Повољан географски положај на важним магистралним путним правцима и близина потенцијалних емитивних тржишта, богатство културног наслеђа на релативно малом простору, уклопљеност културног богатства у туристички атрактивна природна подручја (клисура Градца, Јабланице, Ваљевске планине), већи број манастира, велики број знаменитих личности пониклих са овог подручја, догађаји везани за националну историју представљају основу да се Ваљево издвоји као аутентична туристичка дестинација. Међутим, и поред потенцијала, Ваљево, као и већина градова и општина у Србији, не може се похвалити развијеном туристичком понудом, као ни испуњеним туристичким прометом у капацитетима у којима би могао.

Географски положај, природни фактори, културно-историјско наслеђе, јасно говоре да ово подручје може да развија следећа туристичка кретања: планински

туризам (Дивчибаре, Маљен, Повлен, Медведник, Јабланик), екскурзиони туризам (ђаци, студенти, пензионери), верски (манастири Лелић, Ћелије, Пустиња, Јовања, Грачаница, градски храмови), образовни (едукативне радионице), спортски (планинарење, бициклизам, слободно пењање), „city break” туризам, манифестациони (Џез фест, Тешњарске вечери, Дани малине, Дани гљива, Мис Бели нарцис, Лековитим стазама ваљевских планина), ловни туризам и наравно сеоски туризам. Сеоски туризам посебно се издваја као потенцијал овог краја. Велико и богато природно наслеђе, као и 60% руралног подручја територије града, говори о неопходности искоришћења тих простора и руралног развоја. Рурални туризам је дефинисан као „спектар активности, услуга и додатних садржаја које организује рурално становништво на породичним газдинствима у циљу привлачења туриста и стварања додатног прихода поштујући принципе одрживог развоја и очувања природних вредности“ (Strategija razvoja turizma Republike Srbije, 2005). Међутим, политика развоја руралног туризма у Србији и даље није јасно дефинисана што се одражава и стагнацију руралног туризма и граду Ваљеву.

Табела 1: Туристички промет града Ваљева у периоду 2010 - 2015 год

година	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни
2010	38.708	34.212	4.496	139.569	130.028	9.591
2011	38.849	35.500	4.349	149.390	138.941	10.449
2012	40.318	35.957	4.361	141.038	131.005	10.033
2013	36.594	30.835	5.759	130.748	113.383	17.365
2014	27.198	21.654	5.544	90.054	80.132	9.922
2015	35.881	31.615	4.266	119.427	110.915	8.512

Извор: (ЈП Ваљево – Турист)

Табела 2 : Туристички промет Дивчибара у периоду 2010 – 2015 год

година	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни
2010	28.935	27.899	1.036	117.215	114.397	2.818
2011	30.400	28.925	1.475	128.897	124.131	4.766
2012	28.730	27.776	954	11.563	112.844	2.789
2013	23.479	21.962	1.517	101.766	98.454	3.312
2014	16.881	14.960	1.921	71.030	68.253	2.777
2015	23.128	22.180	948	99.793	9.727	2.522

Извор : (ЈП Ваљево – Турист)

У табелама 1 и 2 дат је приказ туристичког промета града Ваљева за период од 2010. до 2015. године. Највећи удео посета био је на Дивчибарама, као најатрактивнијој дестинацији града и знатно доминантније посете домаћих у односу на посете страних туриста. Подаци у Ваљево - Туристу показују и да је највећи број туриста који посећује Дивчибаре из Војводине, вероватно, јер је то, после Фрушке Горе, њима најближа планина за одмор. Свакако треба напоменути да се приказани подаци односе на посетиоце који су били пријављени, а да је било и оних који су долазили у сопственој режији.

Највећу одговорност у активирању потенцијала и њиховом пласирању на тржиште носи Јавно предузеће “Ваљево турист”. Основна делатност предузећа су наступи на домаћим и међународним сајмовима туризма, сарадња са туристичким организацијама у земљи и региону, као и помоћ при организовању манифестација локалног и регионалног карактера. Један од горућих проблема јесте тренутни стечај и реорганизација ЈП „Ваљево туриста“, услед чега главна сувенирница не ради. Туристи не могу да добију адекватне информације док се проблем око

финансирања организације не реши. Промоција и унапређење туристичке понуде Ваљева препуштени су удружењима и појединачним носиоцима понуде.

Основни циљ је развој специфичне, препознатљиве туристичке понуде Ваљева, као и развој туризма базиран на очуваној животној средини и богатом културном наслеђу, који ће омогућити побољшање услова живота домицилног становништва и развој комплементарних делатности. Из основног циља произилазе посебни циљеви приликом концепције развоја туризма, а који су дефинисани Просторним планом општине Ваљево (2007):

1) интегрисање туристичке понуде обједињавањем природних и антропогених ресурса за развој специфичног туристичког производа, према захтевима савремене иностране и домаће туристичке тражње;

2) конципирање, организација, афирмација и комплетирање специфичне туристичке понуде и атрактивних програма по зонама на подручју Града, у склопу туристичких рејона утврђених Регионалним просторним планом;

3) повећање саобраћајне доступности и међусобно повезивање туристичких зона ради обједињавања и обезбеђења целогодишње туристичке понуде у простору Града;

4) комплетирање комуналне и туристичке инфраструктуре у функцији развоја туризма и повећање стандарда услуга постојећих и планираних туристичких капацитета;

5) иницирање и стимулисање развоја активности комплементарних туризму; и

6) активирање локалног становништва на руралном подручју и њиховог стамбеног фонда за развој домаћинског туризма, производњу еко-хране, етно-производа и презентацију обичаја и начина живота.

4. Концепција просторног развоја туризма града Ваљева

Према природним и створеним туристичким ресурсима и критеријумима туристичке тражње, туристичке и рекреативне клијентеле, понуда подручја Ваљева заснива се на следећим доминантним *видовима туризма* (Просторни план општине Ваљево, 2007):

- *градски туризам Ваљева*, са целогодишњом понудом и акцентом на летњој сезони, у рекреацији, споменичком и манифестационом туризму;
- *планински туризам и рекреација на Ваљевским планинама*, са разноврсном целогодишњом понудом - планинарске и излетничке туре, јахање, планински бициклизам, и друго у зимској сезони, уз сеоски, ловни, еколошки и друге специфичне видове туризма;
- *сеоски туризам* са целогодишњом понудом, уз еко и етно-туризам, ловни туризам, производњу органске хране, етно-занатских производа и др.;
- *ловни и риболовни туризам, спорт, рекреација и забава на води*, са летњом понудом на акумулацијама са подбранским акватичким садржајима;
- *религијски туризам* због бројних манастира Ваљевског краја.
- *транзитног туризма на магистралним путним правцима* Лајковац-Ваљево-Лозница-Република Српска и Шабац-Ваљево-Пожега, повезаног са свим осталим видовима туризма;

Са становишта погодности расположивих природних и антропогених туристичких ресурса, природних услова и разноврсности и очуваности предела за формирање и организацију специфичне и препознатљиве туристичке понуде, као и погодности

за повезивање и интегрисање туристичке понуде у простору града Ваљева, издваја се 5 зона и то су:

- **Источна зона** која обухвата Дивчибаре са клисуром Црне реке и клисура реке Градац и Петница;
- **Јужна зона** укључује Лелићки карст (Лелић, Доње и Горње Лесковице), Маглеш и Забава (горњи део слива), Мравињци и Таор;
- **Западна зона** са Повленом (са сливним подручјем акумулације „Стуборовни”), Јаблаником са делом горњег слива Љубовиђе, Медведником са горњим сливом Завојштице, Обница и Јабланица (горњи и средишњи делови сливова);
- **Средишња зона** обухвата Ваљево са Тешњаром и другим непокретним културним добрима, Видраком и доњим деловима сливова Обнице и Јабланице (са црквом св. Јована у Јовањи) и реком Колубаром, и
- **Северна зона** са Јаутинском подгорином са Ваљевском Каменицом и Бранковином и долином реке Уб.

У зависности од вида туризма, дужине боравка и циљне групе, отворена је могућност формирања више итинерера, како у кругу самог Града, тако и у оквиру ужег и ширег окружења. Да би формирање итинерера имало смисла, неопходно је да сваки садржати пакет понуде са специфичним културно-историјским, религијским, етнолошко-еколошким, спортско-рекреативним (за лето и зиму), руралним, истраживачким, спелеолошким, планинарским, ловним, риболовним, гастрономским и другим обележјима.

Посебна пажња ће се поклонити развоју и афирмацији манифестација у вези са културним и духовним наслеђем, спортским активностима и природним вредностима, од којих би поједине требало да поприме регионални (бициклички и хипинг рели и др.) и национални ранг значаја (посвећене песништву и књижевности, језику и духовним вредностима), као и њиховом укључивању у туристичку понуду града.

Предуслов за активирање зона и туристичке понуде у простору града је њихово квалитетно саобраћајно повезивање са мрежом магистралних и регионалних путева и железничким саобраћајем. Планска поставка је организовање кружног кретања, претежно локалним путним правцима, у функцији обједињавања и презентације туристичке понуде. Три путна правца ће имати посебан значај за развој туризма, и то:

(а) шира обилазница за северни део подручја града, која повезује Северну зону са магистралним путевима М-4 и М-21 и регионалним путевима;

(б) шира обилазница која повезује Западну и Јужну зону са магистралним путевима М-4 и М-21, регионалним путевима и Северном и Источном зоном; и

(в) туристички пут на југу, гребеном Ваљевских планина са везом за железничко стајалиште Самар, где се може остварити најповољнија веза гребенског пута са пругом Београд-Бар.

Формирање, развој и организација туристичке понуде по зонама биће заснована на развоју саобраћајне, техничке (водопривредне, енергетске и телекомуникационе) и туристичке/ рекреативне инфраструктуре и на активирању комплементарних активности, у првом реду органске/еколошке пољопривреде, домаћинског туризма и услуга у центрима и насељима на руралном подручју.

Тачке које се налазе у појединим подзонама биле би основ због којег се очекује долазак туриста у овај крај. Могу се поделити на природне и антропогене (Шећеров, 2008). У средишњој зони, градском туристичком центру, су то културни и историјски објекти; у Источној зони преовлађује туристички центар Дивчибаре, Петница и Градац; У Западној зони комплекс ски-стадиона „Повлен“, акватички

центар „Стуборовни“, Дебело Брдо и насеља са специфичном туристичком функцијом Поћута и Брезовице; У Јужној зони је заступљена комбинација антропогених објеката- манастира у Лелићу и викенд насеља у Мравињцима, и природних објеката представљених заштићеним природним добром „Таорска врела“ у селу Таор; Северна зона укључује Бранковину са културно-историјским објектима заснованим на наслеђу породице Ненадовић и Десанке Максимовић и Ваљевска Каменица.

5. Приоритети развоја туризма града Ваљева

Туризам може бити велика шанса за локални развој. Стратегије компанија, чак и домаћих, разликују се у зависности од тога да ли сматрају туризам као крајњу дестинацију развоја подручја, или као средство за постизање вишег нивоа економског развоја (Dewailly & Flament, 1996). Усвајање једне или више тачки гледишта, или посредовање између две, зависи од визије просторног планирања, због чега просторно планирање има важну улогу у планирању туризма одређеног подручја. Оно такође понекад зависи, од предзнања о планирању животне средине, те је успешно инвестирање основни аспект за успех мера развоја. Туристички токови, су у функцији валоризације простора који се не жели ослонити само на туризам, и где туризам само помаже да простор буде више атрактиван и конкурентан (Лугоња, 2014).

У области развоја туризма, организације и уређење туристичких простора предвиђени су плански приоритети према Просторном плану општине Ваљево (2007). Неки од њих су формирање обједињене и разноврсне туристичке понуде на нивоу града и региона, а укључује унапређење постојећих манифестација, туристичких аранжмана, специјализованих производа који ће побољшати понуду и посећеност, учешће на регионалним туристичким пројектима, као и формирање туристичког кластера Дивчибаре. Неопходна је изградња, уређење и развој туристичке инфраструктуре која у првом реду укључује изградњу улица, јавних паркинга и пратећих садржаја за потребе ски стазе на Дивчибарима, пешачких стаза, уређење плажа и места за камповање уз обале реке Градац, тематских стаза, дечијег парка на Дивчибарама. Међу приоритетима налазе се и уређење Петничке пећине за посете туриста, улучно осветљење и осветљење културно-историјског комплекса у Бранковини.

Проширење и модернизација смештајних капацитета у хотелима, домаћој радиности и сеоском туризму, завршетак изградње конгресног центра на Дивчибарима, ревитализација Паунске бање кроз одговарајуће смештаје, али и институционална подршка развоју туризма кроз креирање градског фонда за подстицај развоју туризма, свакако представљају незаобилазне сегменте развоја туризма, без којих је немогуће реализовати све поменуте планске приоритете у будућности овог града.

6. Закључак

Туризам је једна од највећих светских индустрија и највећи услужни сектор којим се могу превазићи лоше осмишљене баријере економског развоја. Из тог разлога је валоризација природних и антропогених туристичких потенцијала важна у поступку доношења планских решења, како би се закључило у којој мери и на

којим деловима простора туризам може представљати једну од развојних компоненти планираног подручја.

Географски положај, природни фактори, културно-историјско наслеђе подручја града Ваљева, јасно говоре да постоје потенцијали на којима се може развијати јединствена туристичка понуда у виду планинског, екскурзионог, верског, образовног, спортског, манифестационог, ловног и наравно сеоског туризма. Међутим, постојећа ситуација је далеко другачија. Уколико би се просторна организација развоја туризма и плански приоритети који су дефинисани у Просторном плану општине доследно спроводили, могло би се очекивати у будућем периоду превазилажење неке од баријера које тренутно постоје и спутавају развој туризма предметног подручја.

Литература

1. Вићентијевић, Д. (2015). Стање и перспективе развоја туристичког производа: Догађаји/ Манифестације у Србији. *ХиТ менаџмент*, Год. 3(1): 11-19.
2. Dewailly, J.M. & Flament, E. (1996). *Geografia del turismo e delle attività ricreative*. Bologna: Clueb.
3. Ђорђевић, Ј., Стаменковић, И., Добривојевић, О. и Ђорђевић, Т. (2014). Туризам као фактор трансформације простора- пример руралног туризма у граду Сомбору. У Зборник радова *Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља*. Београд: Универзитет у Београду Географски факултет, АППП Србије. стр. 253-259.
4. Зечевић, В. (2007). *Маркетинг туристичких дестинација*. Југо књига комерц. Београд.
5. Илинчић, М. (2015). Географски аспект проучавања и анализа главних обележја три најзначајније туристичке манифестације у Србији (Гуча, Exit i Beer fest). 4. Српски Конгрес географа са међународним учешћем „Достигнућа, актуелности и изазови географске науке и праксе“, поводом 150 година рођења Јована Цвијића, У Зборник радова, Универзитет у Београду Географски факултет, Српско географско друштво, стр. 356-362.
6. Институт за урбанизам и архитектуру Србије. (2007). Просторни план општине Ваљево. Преузето 15. јануара 2016 са <http://www.valjevo.rs/?st=236>.
7. Јерковић, С. (2009). Развој европских урбаних туристичких система. *Гласник српског географског друштва*, 89 (1), 21-38.
8. Kim, H., Chengb, Ch-K. & O’Leary, J. (2007). Understanding participation patterns and trends in tourism cultural attractions, *Tourism Management*, 28, pp 1366–1371.
9. Лугоња, А. (2014). Одрживи туризам шанса за развој Босне и Херцеговине. *Гласник српског географског друштва*, 94(2), 31-44.
10. Максин, М., Пуцар, М., Милијић, С. и Кораћ, М. (2011). Одрживи развој туризма у Европској Унији и Србији. Монографија, посебно издање Институт за архитектуру и урбанизам Србије, бр.67. Београд. стр.264.
11. Министарство трговине, турзима и услуга. (2005). Стратегија развоја туризма Републике Србије – први фазни извештај. Преузето 10. фебруара 2016. са <http://www.dgt.uns.ac.rs/download/ektur01.pdf>.

12. Pretty, J., & Hine, R. (1999). *Participatory Appraisal for Community Assessment: Principles and Methods*, UK: Centre for Environment and Society, University of Essex.
13. Службени гласник РС. (2006). Закон о планирању и изградњи 145/2014. Преузето 23. јануара 2016. са <http://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/ZAKON%20O%20PLANIRANJU%20I%20IZGRADNJI%20PRECTEKST%202015.pdf>
14. Станковић, С. (2003). Туризам, животна средина и просторно планирање. *Гласник српског географског друштва.*, 83(2), 19-30.
15. Fennel, D. (1999). *Ecotourism: An introduction*, London: Routledge.
16. Хаџић, О. (2005). *Културни туризам*. Нови Сад: Департман за географију, туризам и хотелијерство, природно-математички факултет.
17. Чомић Ђ. (1988): Просторно планирање у туризму. "Туризам", број 3, Туристички савез Хрватске, Загреб.
18. Шећеров, В. (2008). Планирање просторног развоја туризма на примеру Просторног плана општине Суботица. *Гласник српског географског друштва.*, 88(3), 73-86.
19. www.divcibare.rs.
20. www.valjevo-turist.co.rs.

Примљено: 29.02.2016. Прихваћено: 14.09.2016.